

Θεραπεία της αμυγδαλίτιδας από τον Γαληνό με χυμό φλοιού καρυδιών

Δ. Καραπερόπουλος

Παιδίατρος, Διδάκτωρ Ιστορίας της Ιατρικής

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο Γαληνός για τη θεραπεία της φλεγμονής των παρίσθμιων αμυγδαλών σε ενήλικες και παιδιά χρησιμοποίησε γαργαρισμούς με χυμό από τις πράσινες φλούδες του περιβλήματος των καρυδιών. Ο χυμός αυτός διαπιστώνεται ότι έχει και αντιμικροβιακές ουσίες, όπως ενδεικτικά δείχνουν τα σχετικά αποτελέσματα σε αποικίες μικροβίων.

ΛΕΞΕΙΣ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΥ: Γαληνός, αμυγδαλίτιδα, καρύδια

Ο πολυγραφότατος Γαληνός (2ος αι. μ.Χ.), ένας από τους σημαντικούς ιατρούς μετά τον Ιπποκράτη, στο έργο του για τα φάρμακα στις τοπικές παθήσεις με τίτλο «Περί συνθέσεως φαρμάκων των κατά τόπους»¹ αφιερώνει το έβδομο βιβλίο του στις παθήσεις του στόματος. Παρατηρεί ότι ο ιατρός θα πρέπει να γνωρίζει τις ιδιότητες των φαρμάκων, τα οποία χρησιμοποιεί σε κάθε πάθηση, «τῆ καθόλου γνώσει τῆς δυνάμεως τῶν φαρμάκων, οἷς χρῆσθαι προσήκει καθ' ἕκαστον τῶν παθῶν» (σελ. 895), και συμπληρώνει πως δεν είναι δυνατόν να χρησιμοποιεί σωστά τα φάρμακα αν δεν γνωρίζει τις δράσεις τους, «ἀδύνατον γάρ ἐστὶ καλῶς χρῆσθαι φαρμάκῳ μὴ γινώσκοντα τὴν δύναμιν αὐτοῦ, καθ' ἣν ἐνεργοῦν ὠφελεῖ» (σελ. 897).

Επιπλέον ο Γαληνός προσθέτει ότι ο ιατρός θα πρέπει να γνωρίζει τα χαρακτηριστικά της φλεγμονής, ώστε να δώσει τα ανάλογα φάρμακα, «τίς οὖν ἢ τῶν φλεγμαινόντων ἐστὶ διάθεσις ἐγνώσθαι χρὴ πρότερον, εἰ μέλλοιμεν ἐξ αὐτῆς ἐνδειξίν τινα τῶν βοηθημάτων λήψεσθαι» (σελ. 895). Μάλιστα, αναφέρει τις αντιλήψεις της εποχής του για τη δημιουργία της φλεγμονής, η οποία γίνεται από την εισροή θερμού αίματος στο φλεγμονώδες μέρος του σώματος, «ἐξ ἐπιρρήης αἵματος θερμού

γίνεσθαι τὰς φλεγμονάς» (σελ. 896). Γι' αυτό και συνιστά όπως ο ιατρός αναστείλει αυτή την εισροή του αίματος, για να μην επεκταθεί σε κάποιο σημαντικό ὄργανο του σώματος και προκαλέσει μεγάλη βλάβη, «ὅταν ἡμῖν τὸ πᾶν σῶμα φαίνεται πληθωρικὸν ἢ κακόχρμον ὑπάρχον». Επισημαίνει ότι η αναστολή της φλεγμονής στο μέρος του σώματος θα γίνει με τα θεραπευτικά μέσα που διέθεταν τότε, «καὶ γὰρ φλεβοτομία καὶ καθάρσει καὶ κλυστήρσι καὶ ἀσιτίαις» (σελ. 896).

Στις περιπτώσεις κατά τις οποίες υπάρχει εντοπισμένη φλεγμονή και όχι γενικευμένη, τότε ο Γαληνός συνιστά να χρησιμοποιηθούν τα τοπικά φάρμακα, «διὰ τῶν τοπικῶν ἴασις» (σελ. 896). Συγκεκριμένα, στις φλεγμονές γενικότερα του στόματος θα χρησιμοποιηθούν τα λεγόμενα «στοματικὰ φάρμακα». Αυτά είναι κατάλληλα για τις φλεγμονές των αμυγδαλών, των παρίσθμιων, της σταφυλής, «καλεῖται μὲν ἰδίως στοματικὰ τὰ πρὸς σταφυλὰς παρίσθημα καὶ πάσας τὰς ἐν τῷ στόματι γινομένας ἐξαίφνης φλεγμονάς ἀρμόττοντα», (σελ. 928). Επισημαίνει ότι πολλά τέτοια τοπικά φάρμακα για τις φλεγμονές του στόματος έχουν παρασκευασθεί από γνωστότατους ιατρούς, όπως τον Ανδρόμαχο, τον Ἴηρα, τον Κρίτωνα, τον Ασκληπιάδη, τον Μενεκράτη και τον Αρχιγένη². Μάλιστα, ο Γαληνός στη συνέχεια αναγράφει

1. Γαληνού, Ἄπαντα, *Opera Omnia*, ἐκδ. G. C. Kühn, Λειψία 1824, τόμ. XII, ανατύπωση Georg Olms Verlag, Hildesheim, Zurich, New York 1997, σελ. 895 κ. εξ.,

2. Αιμίλιος Δ. Μαυρουδής, *Αρχιγένης Φιλίππου Απομυεύς. Ο*

φει μερικές φαρμακευτικές συνθέσεις από τους σημαντικούς αυτούς ιατρούς, «ἐγὼ δε κἀνταῦθα τῶν ἐνδόξων μνημονεύσω» (σελ. 929).

Σχετικά με την ιδιαιτερότητα του βλεννογόνου της στοματικής κοιλότητας, ο Γαληνός επισημαίνει ότι έχει διαφορετική υφή από εκείνη του δέρματος, «ἀραιότεραν εἶναι καὶ μαλακωτέραν τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ κατὰ τὸ στόμα χιτῶνος» (σελ. 898). Γι' αυτό και συνιστά να μην είναι τα φάρμακα που θα χρησιμοποιηθούν στις παθήσεις του στόματος ερεθιστικά του βλεννογόνου. Επιπλέον, προσθέτει ότι ο ασθενής αισθάνεται στο στόμα τη γεύση των φαρμάκων, ενώ δεν υπάρχει η κατάσταση αυτή στα φάρμακα του δέρματος, «τῆς τε γὰρ ἀηδίας τῶν προσαγομένων αισθάνεται φαρμάκων». Γι' αυτό και πρέπει ο ιατρός να προσέξει και τη γεύση των φαρμάκων που θα χορηγήσει, ώστε να είναι εύληπτα. Ακόμη τονίζει ότι η στοματική κοιλότητα στη συνέχεια έχει «δύο πόρους», που οδηγούν ο ένας στο στομάχο και ο άλλος στον πνεύμονα, με αποτέλεσμα να υπάρχει κίνδυνος τα φάρμακα αυτά, που χορηγούνται για την τοπική θεραπεία, να εισρεύσουν στο στομάχο ή τον πνεύμονα, «καταρρύηται τι δύναται τῶν στοματικῶν φαρμάκων» (σελ. 898).

Επιπλέον, ο Γαληνός μνημονεύει τα σχετικά φάρμακα για τις παθήσεις του στόματος, όπως το «διὰ τοῦ χυλοῦ τῶν συκαμίνων φάρμακον»³ μετά μέλιτος (σελ. 900), στο οποίο παρασκεύασμα έβαζαν κρόκο, σμύρνα⁴ ή χυλό όμφακος, ρου κ.ά. Συμπληρώνει αναγράφοντας και το φάρμακο για τις παθήσεις του στόματος, το οποίο παρασκεύασε από το χυλό από τους φλοιούς των χλωρών καρύων, «οὕτως οὖν κἀγὼ τὸ διὰ τοῦ χυλοῦ τῶν χλωρῶν

βίος και τα έργα ενός Έλληνα ιατροῦ στην αυτοκρατορική Ρώμη, Ακαδημία Αθηνών, Κέντρο Εκδόσεως Έργων Ελλήνων Συγγραφέων, Αθήνα, 2000.

3. Ο Διοσκουρίδης, *Περὶ ὕλης ἰατρικῆς*, I, 126, σημειώνει ότι ο χυλός του καρπού «μιγέντος δὲ αὐτῷ ὀλίγου μέλιτος ποιεῖ πρὸς ρέυματα καὶ νομάς καὶ παρίσθημα φλεγμαίνοντα». Μάλιστα προστίθεται ότι «ἐπιτείνεται δε καὶ ἡ δύναμις αὐτοῦ παραμυγείσης στυπτηρίας σχιστῆς καὶ κηκίδος καὶ κυπέρου καὶ σμύρνης καὶ κρόκου, ἔτι δὲ καὶ μυρικής καρποῦ καὶ ἴριδος καὶ λιβανθοῦ». Pedanii Dioscuridis Anazarbei, *De materia medica libri quinque*, έκδ. Max Wellmann, ed. 3, Weidemann, Hildesheim, 1999, τόμ. 1, σελ. 115.

4. Για τις ιδιότητες του κρόκου και της σμύρνας ο Γαληνός γράφει στο «Περὶ τῆς τῶν ἁπλῶν φαρμάκων κράσεως καὶ δυνάμεως Βιβλίον Η'», έκδ. G.C. Kühn, *ό.π.*, τόμ. 12, σελ. 48 και 127. Βλ. επίσης Διοσκουρίδου, *Περὶ ὕλης ἰατρικῆς*, *ό. π.*, I, 26 και 64 αντίστοιχα.

καρύων ἐσκεύασα φάρμακον» (σελ. 904). Προσθέτουμε ότι ο Γαληνός και στο έργο του «Περὶ τῆς τῶν ἁπλῶν φαρμάκων κράσεως και δυνάμεως Βιβλίον Η'»⁵ μνημονεύει τη δική του αυτή θεραπευτική αγωγή με το χυμό από φλούδες καρυδιών στο «Περὶ καρύων», «ἡμεῖς δὲ καὶ ἐκθλίβοντες αὐτὰ και τὸν χυλὸν ὁμοίως τῷ τῶν μόρων τε καὶ βάτων ἔμνοντες σὺν μέλιτι στοματικῶ χρώμεθα φαρμάκῳ, καὶ πρὸς τἄλλα πάντα, πρὸς ἅπερ ἀρμόττουσιν οἱ προειρημένοι χυλοί».

Στη συνέχεια, περιγράφει την περίπτωση κατά την οποία σκέφθηκε για πρώτη φορά να χρησιμοποιήσει το χυλό των φλοιῶν καρυδιού για τη θεραπεία των φλεγμονῶν του στόματος. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι όταν την πρώτη φορά επέστρεψε από την Αλεξάνδρεια στην πατρίδα του, την Πέργαμο, «ἐγὼ δ' ὅτε πρῶτον ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπανῆλθον εἰς τὴν πατρίδα», καθώς πήγαινε σε έναν αγρό συνάντησε έναν κηπουρό με έντονη φλεγμονή του λαιμού, «ὑπὸ τε σταφυλῆς καὶ παρισθμίων καὶ ἀντιάδων πνιγόμενον» (σελ. 905), ο οποίος χρησιμοποιούσε ένα φάρμακο για στοματικές πλύσεις, «διακλύσματι μελικράτων⁶, ρόδων ἐνενημένων ἐν αὐτῷ», χωρίς όμως θεραπευτικό αποτέλεσμα.

Ο Γαληνός τότε σκέφθηκε να χρησιμοποιήσει το χυμό από τους φλοιούς των καρυδιών ως φάρμακο για πλύσεις σε αυτές τις φλεγμονές της στοματικής κοιλότητας. Μάλιστα, τονίζει ότι τη χρήση αυτή δεν την είδε σε κάποιον από τους δασκάλους του, ούτε γραμμένο σε κάποιο ιατρικό σύγγραμμα, «οὔτε ἰδὼν τινα τῶν διδασκάλων οὔτε γεγραμμένον ἐν ῥόνῳ» (σελ. 904). Το σκεπτικό του Γαληνού ήταν ότι αφού οι ουσίες του χυλού των φλοιῶν των καρυδιῶν, όταν τις χρησιμοποιούν, διαπερνούν το δέρμα και εισέρχονται βαθιά στα χέρια και το βάψιμό τους δεν εξαλείφεται εύκολα, «ὅπως αἱ χεῖρες βάπτονται τῶν λεπιζόντων τὰ κάρνα τὰ χλωρά», τότε η λεπτόρρευση αυτή ουσία θα εισχωρήσει στη φλεγμονή των αμυγδαλῶν και θα θεραπεύσει τον ασθενή. Σημειώνει ότι το χυμό αυτόν, αφού πρώτα τον ανέμιξε με ἴδια ποσότητα μέλιτος για να έχει ευχάριστη γεύση και τον συμπύκνωσε θερμαινόμενο «μέχρι συστάσεως μελιτώδους», τον έδωσε στον ασθενή να κάνει γαργαρισμούς (σελ. 906), με αποτέλεσμα, όπως σημειώνει, γρήγορα ο κηπουρός να θεραπευθεῖ από

5. *Ό.π.*, G.C. Kühn, τόμ. 12, σελ. 13-14.

6. Διάκλυσμα = υγρό για πλύσεις στόματος, μελίκρατον = μέλι με νερό.

τη φλεγμονή. Και ο Γαληνός συμπληρώνει ότι στη συνέχεια δοκίμασε το φάρμακο αυτό σε πολλούς ασθενείς, ακόμη και σε παιδιά, «*θεασάμενος δὲ ταχίστην τὴν ὠφέλειαν ἀκολουθοῦσαν αὐτῷ (τον κηπουρό), βέλτιον ἡγήσάμην ἐπὶ πολλῶν πειραθῆναι*» (σελ. 906), και «*παίδιοις τε χρήσιμον*» (σελ. 907). Μάλιστα παρατηρεῖ ότι το φάρμακό του αυτό για τις φλεγμονές της στοματικής κοιλότητας εἶναι πιο αποτελεσματικό από εκείνα με το χυλό μούρων ή βατόμουρων (σελ. 908).

Διαβάζοντας το κεφάλαιο αυτό στο σχετικό ἔργο των «*Απάντων*» του Γαληνού και την ακολουθούμενη θεραπευτική αγωγή του, σκεφθήκαμε να διαπιστώσουμε σε αποικίες μικροβίων την επίδραση του χυμού των φλοιῶν των καρυδιῶν, που εἶχε συλλεχθεῖ μετά τη σχετική επεξεργασία τους σε φαρμακευτικό ἰγδίο. Σε συνεργασία με τον ἰατρό μικροβιολόγο Βασ. Παπανδρέου (Φειδιππίδου 53, Αθήνα), ενδεικτικά σε δέκα τρυβλία, όπου εἶχαν αναπτυχθεῖ αποικίες χρυσίζοντος σταφυλοκοκόκκου (4) και αποικίες κολοβακτηριδίου (6), ενσταλάχθηκε σταγόνα από το χυμό φλοιῶν καρυδιῶν, που εἶχε ΡΗ αλκαλικό, ενώ σε ἄλλη θέση για σύγκριση

τέθηκε σταγόνα φυσιολογικού ορού και σε ἄλλη δίσκος του Amoxicillin+Clavulanic acid. Παρατηρήθηκε καταστροφή των μικροβίων τόσο στην περιοχή εκείνη του Amoxicillin+Clavulanic acid όσο και στην περιοχή του εξεταζόμενου υγρού εκ των φλοιῶν καρυδιῶν, ενώ στην περιοχή του φυσιολογικού ορού ουδεμία υπήρξε μεταβολή.

Συμπερασματικά, επισημαίνεται ότι ο Γαληνός για τη θεραπεία της φλεγμονής των παρίσθμιων αμυγδαλῶν σε ενήλικες και παιδιά χρησιμοποίησε γαργαρισμούς με χυμό από τις πράσινες φλούδες του περιβλήματος των καρυδιῶν. Ο χυμός αυτός διαπιστώνεται ότι ἔχει και αντιμικροβιακές ουσίες⁷, όπως ενδεικτικά δείχνουν τα σχετικά αποτελέσματα σε αποικίες μικροβίων, γι' αυτό και εἶχε τα θεραπευτικά αποτελέσματα κατά τη χρησιμοποίησή του από τον Γαληνό. ■

7. Τις αντιμικροβιακές ιδιότητες του χυμού των φλοιῶν των καρυδιῶν επιβεβαίωσε σε προσωπική επικοινωνία ο Ομ. Καθηγητής της Φαρμακογνωσίας του Πανεπιστημίου Αθηνῶν Σκεύος Φιλιάνος (11-5-2006).

ABSTRACT

Treatment of tonsillitis by Galen using the juice of nut peels

Karamperopoulos D

For the treatment of tonsillitis and sore throat in adults and children, Galen used with good results the juice of nut's peels, which has got antiseptic properties

KEY WORDS: Galen; tonsillitis; nut